

Владо А. ИВАНОВСКИ

КРУШЕВСКАТА РЕПУБЛИКА НИЗ ДОКУМЕНТАЦИЈАТА НА НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈНА И НАРОДНАТА РЕВОЛУЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА 1941—1945

Во врска со прашањето за одгласот и присутноста на револуционерните традиции, воопшто и посебно, од Илинден во Народноослободителната војна и Народната револуција во Македонија 1941—1945, во македонската историографија по разни поводи сврзани со одделни настани и досега во неколку наврати е пишувано. Така, на пример, иницирани се или обработени прашањата за: Одгласот на револуционерните традиции во НОБ¹⁾; Илинден во НОВ и Револуцијата²⁾; За Илинденските чети во НОБ³⁾; Пере Тошев име на велешки партизански одред⁴⁾; Името на Јане Сандански во Народноослободителната борба во Македонија⁵⁾; Никола Карев низ документацијата на Народноослободителната борба во Македонија 1941—1945⁶⁾; и други. Меѓутоа, според значењето и улогата што ја одиграа револуционерните традиции за време на Народноослободителната борба и Народната револуција (1941—1945), можеме да констатираме дека овој проблем досега парцијално и недоволно е проучуван. Оттаму и потребата за посветување на целосно внимание во проучувањето на оваа проблематика. Кога го велиме ова, мислиме на потребата од комплексното проучување за одразот на револуционерните традиции воопшто, со посебен

1) Михаило Апостолски и Галена Куцуловска, Скопје, 1968, 1—32.

2) Михаило Апостолски, Прилози за Илинден, 1976—1977, Крушево, 1978, 93—121.

3) Д-р Владо А. Ивановски, сп. „Историја“, г. IV. бр. 1, Скопје, 1970, 209—212

4) Владо Ивановски, Зборник „Горче Петров и Пере Тошев“, Прилеп, 1974., 181—184.

5) Д-р Владо Ивановски, Зборник „Јане Сандански“, Скопје, 1976, 247—263.

6) Д-р Владо Ивановски, Прилози за Илинден, 1976—1977, Крушево 1978, 231—238.

обврт на Илинденските и тоа преку следните теми: Одрозот на Илинден, Илинденското востание, воопшто, како поим; Одрозот на имињата на истакнатите револуционери од предилинденскиот, илинденскиот и поилинденскиот период; Крушевската република, како институција; Одрозот на позначајните настани односно борби од поблиското и подалечното минато во НОБ; како и други проблеми. Сите овие проблеми, би се разгледувале низ постојната документација и тоа: колку и во која мера, во каква форма и по кој повод се споменуваат во документацијата на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, низ документацијата на Централниот комитет на КПМ, потоа низ документацијата за обласните, окружните, околинските и месните комитети на КПЈ за Македонија и на Комunistичката партија на Македонија; во партискиот печат и печатот на партизанските одреди и воени единици; во именувањето на партизанските одреди и воени единици со имињата на познатите револуционери; земањето на имиња на познати и истакнати револуционери, како псевдоними на илегални имиња на раководители на НОБ во Македонија и друга форма. Истакнувајќи ги горните проблеми, поврзани со одразот на револуционерните традиции, целта ни беше само да истакнеме колку е значајна и благородна оваа материја. Да се надеваме дека во блиска иднина на проучувањето на оваа материја, некој од помладите колеги ќе почне сеопфатно да работи. Со досегашните проучувања можеме да кажеме дека се дадени добри основи за целосната обработка. Во тој дух и овој прилог претставува само скромен придонес кон проучувањето на оваа проблематика.

*
* *
*

Во документацијата на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија Крушевската република првпат се споменува во Прогласот од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија од пред 2 август 1941 година, упатен до македонскиот народ, по повод 38-годишнината од Илинденското востание, каде што Крушевската република се прикажува како венец на неравната борба меѓу македонскиот народ и турската војска. „Илинден е денот на македонската револуција, се вели меѓу другото во прогласот и продолжува, прва во новата веќе осветена историја на македонскиот народ, кои не сакаше веќе да донесува срамно ропство, не сакаше да се мири со судбината си, со насилијата, убиствата, грабежо, рушвето и скотската експлоатација од страна на чифлик-сајбиите и турската гнила администрација. Како венец на таја неравна борба измеѓу македонскиот народ и турската војска-беше Крушевската република на чело со Никола Карев, Питу Гули и Велко Марков.

Илинденското востание и Крушевската република беа дело на македонскиот народ, али не дело као што сакајат да го представат врховистите — денешни македонски фашисти, нито дело на бугарската држава.

Македоно-бугарските врховисти-фашисти и оваја година се опитват да фалсифицират македонската борба, да заблудат македонскиот народ и да му докажат, оти Илинденското востание, оти славната Крушевска република биле „идејите“, било „слободата и рамноправието“ што му ја донесоа царо Борис и Хитлер. Каква подигравка и какво фашистичко бесрамие!

Македонскиот народ се бореше не за монархија, не за султан и цар, но се едно каков бил тој, дали Турчин или Немец, а за **СЛОБОДНА МАКЕДОНСКА РЕПУБЛИКА**, како рамноправна членка меѓу сите комшијски балкански држави. За секој чекор, па и зад бугарскиот цар Борис се крие неправие, диктатура, терор, насиле, ропство, Крушевската република беше истинска демократија...“⁷⁾

Во октомврискиот проглас на новоформируваниот Покраински комитет на КПЈ за Македонија од 1941 година, во кој документ македонскиот народ и народностите за првпат се повикуваат на вооружена борба против окупаторите, народот се повикува да ги оживи и да ги продолжи традициите на Крушевската република и притоа меѓу другото се вели: „Турци, Албанци и Власи, вие требет да знаете кое исто треба да знает и македонскиот народ — да само во заедничката борба ќе доете до слобода и благостање за сите вас. Оживете ги традициите од Илинденската република (се однесува за Крушевската република, б. м.) сите вие без разлика на вера и народност се догнавте против заедничкиот враг-Отоманската империја: царството на турските аги и бегови... ропство и за самиот Турчин работник. Отоманската империја тога а сега фашизмот, против првијот сте се бореле и против другиот треба да се борите. Со македонците вашите братја по мака, правите борбени редови против фашиската машина која се надвива над вашата заедничка татковина коа не прави делба меѓу хрисјани ни муслимани, кога е во прашање пљачката коа треба да е дигне.“⁸⁾

Во материјалот од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија од крајот на јули 1942 година, под наслов: „Илинден и денешната борба на македонскиот народ“, посветен на 39-годишнината од Илинденското востание, во кој се дава краток историјат на подготовките и текот на самото Илинденско востание, за Крушевската република се зборува како за прва народна републичка управа во првиот слободен град на Македо-

⁷⁾ Извори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941—1945, Т. 1, кн. 1, с. 30—31, Скопје, 1968.

⁸⁾ Извори, истото, 50.

нија. „Народот ликуеше от радост. Веднага се свика народно собрание од 60 највидни граждани од сите народности, ма-к[едонски] Славјани, Грци и Власи. По дваица от секоја народност влегоа во комисијата от 6 души, која го зеде управлението над градот. Тоа беше првото народно републиканско управление, во првио слободен град на Македонија, симболизирајќи го неговото народно единство. Управлението владееше во легендарната Крушевска Република цели 12 дена, при тогај невиден ред, мир и одушевление. Оно водеше есап за сите нужди на востанието и наоружан народ, и во формата си на прва македонска народна власт издаде еден манифест от грамадно историско значение“⁹⁾ На крајот овој материјал завршува со следните зборови: „Горди со херојскиот пример на своите славни татковци, Илинденци, кои не пожалија животи за да извојуват право и слобода на својот народ, кои направија чуда што го зачуди сие свет и преку својата легендарна Крушевска република покажа како она може да се постигне и здобие — ние, нивните верни следбеници, ќе се бориме за нивните идеали и ќе ја урнеме денешнава фашистичка тиранија — за да биде Македонија слободна во веки.“¹⁰⁾

Во прогласот од Покраинскиот комитет на Комунистичката партија на Југославија за Македонија, од 2 Август 1942 година, пак по повод 39-годишнината од Илинденското востание, речиси, мошне слични карактеристики и оценки се даваат за Крушевската република, како и во напред споменатиот материјал од ПК КПЈ за Македонија од крајот на јули 1942 година.¹¹⁾ Притоа се повикува македонскиот народ и народностите во задничка борба за здобивање на национална и социјална слобода.

Наредните години на повеќе места, во материјалите на Централниот комитет на КПМ, ќе се сретнеме со Крушевската република. Во прв ред тоа е материјалот од Централниот комитет на КПМ по повод 40-годишнината од Илинденското востание, издаден пред 2 август 1943 година, каде што Крушевската република се именува како „Прва Македонска Република“. „На полноќ спрема Илинден, се вели покрај другото во споменатиот материјал, во славното Крушево пукна уговоренио сигнал и во кратка борба со деморалисаниот турски аскер биде ослободен. Под претседателството на Никола Карев, уште истио ден беше воспоставена народна власт и објавена Првата Македонска Република. Во народнио комитет, кој зеде власта во својте раце беа избрани от самиот народ дваица македонци, дваица власи и дваица грци. Комитетот издаде еден манифест до турското население околу Крушево, во кој беше содржан скоро целио програм на Републиката...“¹²⁾

⁹⁾ Истото, 236.

¹⁰⁾ Истото, 244.

¹¹⁾ Истото, 246, 247.

¹²⁾ Истото, кн. 2, с. 177.

Во писмото од членот на Централниот комитет на КПМ, Кузман Јосифовски-Питу, испратено до ЦК КПМ, од 22—23 декември 1943 година, а во врска со одржувањето и донесувањето на одлуките на Второто заседание на АВНОЈ, како и во врска со изборот за потпретседател на АВНОЈ Димитар Влахов, се вели дека тој е „најизразит правонаследник на Гоце и Крушевската република, ватрен поборник да се македонското прашање разреши со сатрудничењето на останалите балкански народи и прогресивни движења, исто го потврди нашиот став и прогресивноста на нашата линија.“¹³⁾

Во прогласот на Централниот комитет на КПМ, упатен до македонскиот народ, работниците, селаните, граѓаните, чесната инелигенција, народната младина и народноослободителната војска на Македонија, по повод Први мај, празникот на трудот 1944 година, покрај другото, македонските партизани и партизанки се повикуваат, под знамето на Крушевската република, да продолжат со доослободувањето на земјата и притоа се вели „Победници кај Кичево, Дебар, Богомила, Брегалница, Ристовац, Злетово, Кратово! Вие кои под знамето на славната Крушевска република ослободувате дел по дел од поробената татковина! Вие кои своето здравје и животи ги жртвувате за доброто на целиот народ! Вашата слава вечно ќе живеј! Нека вашиот Првомајски завет биди за засилување на борбата против окупаторот и неговите слуги, за засилување борбата против сите онија кој уште од сега ни токмат нова јамка. Раширетето огинот на враженото востание по сите краишта! Часот је дојден за ослободувањето на цела Македонија...“¹⁴⁾

Уште на првата страница на Манифестот на Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија, од октомври 1943 година, упатен до македонскиот народ, покрај другото се вели дека „Нашата млада војска, под славното знаме на Крушевската република, победоносно чекори и смело гази на кај исполнувањето на својата голема идеја — ослободувањето на Македонија“¹⁵⁾

Во продолжението, Главниот штаб на НОВ и ПОМ ги повикува и илинденските борци за стапување во редовите на НОВ под знамето на Крушевската република и да се борат против фашизмот. „За прв пат во нашата славна историја имаме денес своја млада народна војска. За прв пат нашата млада војска жние победа по победа. Ние идеме спрема лице на новите големи борби. Се работи за судбината на нашата земја. Бие последниот час. Ве викаме вас, синови и ќерки на македонскиот народ да се сплотите во борбените редови на нашата Народно-

¹³⁾ Извори, т. 1, кн. 3, с. 65, Зборник НОР, т. VII, кн. 2, док. 105.

¹⁴⁾ Извори, кн. 3, с. 232.

¹⁵⁾ Гласник на ИНИ, г. XII, бр. 3, Скопје, 1968, 183.

ослободителна војска на Македонија. Ве викаме со небројни сили да удариме по сите непријатели на нашата слобода и независност. Ве викаме и вас, стари илинденски борци, да стапите во редовите на нашата војска. Одново воскреснуваат славните денови на Крушевската република и Илинденското востание. Те викаме и тебе јунашка младино на Македонија, што даде толку жртви во борбата за слободата на својот народ. Те викаме тебе, македонски народе да стапиш тврдо во нашите редови. Деновите што идат ќе ја решат твоата судбина“.¹⁶⁾

Во истиов документ Главниот штаб, обраќајќи се до Албанците и Албанките, ги повикува заедно под знамето на Скендербег и Крушевската република, да не дозволат окупаторот да создаде раздор меѓу Македонците и Албанците: „Немојте да оставиме на крвавите германски окупатори да ги скарат нашите два братски народа. Немојте да оставиме да го разбијат нашето борбено единство и да ги раздвојат нашите две славни знамиња — знамето на Скендербег и знамето на Крушевската република, соединети што ожнеја толку многу победи“, се вели покрај другото во Манифестот.¹⁷⁾

Обраќајќи се до младата Народноослободителната војска на Македонија, гордоста на нашата татковина, Манифестот завршува со следните зборови: „Уште посилно и уште порешително удирај по непријателите на нашата независност и слобода — по германските фашиски окупатори и нијните слуги. Уништожејтеги фашиските орди, што ја поробија и ја обраја нашата татковина. Одмаздете ги нашите народни јунаци: Јордан Николов, Цветан Димов, Мирче Ацев, Страшо Пинџур и толку други најарни синови на нашиот народ, што паднаја от крвничката фашиска рака. Високо развејте го знамето на Гоце и Крушевската република и тргнете по патот на легендарните илинденски востаници за ослободуење на нашата мила татковина.“¹⁸⁾

Крушевската република по разни поводи ја среќаваме и во партискиот и војниот печат од времето на НОБ и Народната револуција. Од сочуваниот печат од време на војната, за првпат името на Крушевската република го среќаваме во органот на Кумановската партиска организација „Дедо Иван“ бр. 3 од 15 септември 1941 година, во статијата: „За што се бориле македонци и за што се с’га борив“, меѓу другото се вели: „Македонски народ је сасвим исправно устремил своју борбу још одма у почетак и добро је запазил за чиј есап се прави тај подела на три дела. Пошто је извршена подела могал је да наслуги, ама само после горки искуства и „уживање на слободу“

¹⁶⁾ Истото, 189.

¹⁷⁾ Истото, 191.

¹⁸⁾ Истото, 192.

коју су му гу донасале „ослободители“ и тој се и сам убедил. Он се све повише трезни и сетује се на први борци и идеолози за слободну Македонију — сетује се на проглас издаден од Слободну Крушевску Републику — сетује се на речи Гоцета Делчевога . . .¹⁹⁾

Во „Неделен весник“ орган на тетовската партиска организација, број 10 од 27 јули 1942 година, во написот под наслов: „Илинденска недела“ посветен на Втори август 1903 година, Крушевската република се третира како круна на Илинденското востание и притоа, меѓу другото се вели: „2 август (Илинден) е најголемиот национален празник на македонскиот народ. На тој ден 1903 година, македонскиот народ се дигна во борба противу тиранијата и зулумо на османлите. Борбата на македонскиот народ 1903 год. беше неуспешна захваљувајќи на издајството на големите сили и бугарските властодршци. Но во таја борба македонскиот народ си преброј својте сили, сазна за својте сојузници и својте душмани, ја кажа својата спремност за борба и што е најглавно дојде до десетдневната Крушевска република (каде македонското население се увери во корисноста на народната власт), вечниот идеал на поробените македонци“.²⁰⁾

Во истиот весник, бр. 13 од 3 август 1942 година, во статијата под наслов: „Нешто од историјата на македонското револуционерно минало“ зборувајќи за најсветлиот момент од историјата на македонскиот народ, Крушевската република, меѓу другото се вели: „Најсветлиот момент во борбената историја на Македонија е славното Илинденско востание. Тука се изрази целокупната волја на македонскиот народ за слобода. То востание достигна врхунац во борбата 12-тодневната Крушевска република на чело со Никола Карев. Од то востание има останато еден красен документ: позиво на Крушевчани до бедното турско население. Тој позив е слика на единството меѓу сите народности во Македонија противу османската тираниа.“²¹⁾

Во весникот „Братство“ орган на Окружниот комитет на КПЈ за Западна Македонија, бр. 1, од 17 август 1942 година, во статијата под наслов: „Нешто од историјата на македонското револуционерно минало со подзаглавие: Гоце и Илинден 1903“, Гоце се споменува како творец на организацијата која доведе до Крушевската република: „Гоце е најсветлото име во Македонија, се вели меѓу другото во написот и продолжува, Гоце е најголемиот организатор и револуционер-практичар во ослободилачкото движење (покрет) на Македонија. Тој е најголемиот проповедник за единството на народите во Македонија.

¹⁹⁾ Историски архив на КПМ, т. II, кн. I, 1941—1943, Скопје, 1952, 17.

²⁰⁾ Истога, 169/170.

²¹⁾ ИА КПМ, т. II, кн. I, с. 196.

Без него не може да се замисли онаја револуционерна организација, која доведе до Крушевската република, без него не може да се замисли Илинден“.²²⁾

Во весникот „Глас“, орган на Народноослободителниот фронт на Македонија за Втора област од 1 јануари 1944 година, во статијата под наслов: „Конференцијата на АВНО на Југославија“, зборувајќи за изборот на еден од потпретседателите Димитар Влахов, во статијата се истакнува како: „заслужен борец за слободата на Македонија и верен последовател на Гоце Делчев и Крушевската република.“²³⁾

Во истиот број на весникот, во статијата под наслов: „Младината во денешната НО борба“, младината на Македонија се претставува вистинска следбеничка на идеалите на Крушевската република и притоа се вели: „Младината на Македонија не оступи од борбата ни пред бесилките, претепувањата по полициските учостоци, мрачните заздани, концентрационите лагери. Младината на Македонија денеска смело чекори во гигантската борба на нашиот народ и под знамето на славната Крушевска република јуначки се бори: за вистинска слобода и равноправие на нашиот народ во братската заедница на сите југословенски народи.“²⁴⁾

Во весникот „Народна борба“ орган на II-рата македонска народноослободителна бригада, бр. 2, 3 и 4 од јануари-февруари 1944 година во статијата под наслов: „Жена-борец во Народноослободителната војска на Македонија“, Илинденското востание и Крушевската република се прикажани како инспиратори на младите генерации во борбата против окупаторот и притоа се вели: „Младата Народно-Ослободителна војска на Македонија, дел од НОВ на Југославија, војската на другарот маршал Јосип Брос — Тито, минувајќи и оцврстувајќи от борба во борба — от ден на ден е се појака. Како бујна река, от сите страни, на Македонија идат младите синови, — борци на македонскиот народ. Помнејќи својте татковци, творци на Илинденското востание и Крушевската република, неможејќи да ги трпат теророт, да ја гледат плачката измачувањата и убиствата на народот от страна на германо-бугарските зверови, они зима оружје во раката да би ги што поскоро раскинале ропските синцири и извојувале слобода — желаната слобода, која македонскиот народ никојпат не а имал.“²⁵⁾

Во написот: „Значението на манифестот и некој приговори на него“, објавен во весникот „Илинденски пат“ орган на Народноослободителниот фронт на Македонија, бр. 1, 2 и 3 од јануари-февруари и март 1944 година, зборувајќи за

²²⁾ Истоото, 206.

²³⁾ ИА КПМ, Т. II, кн. 2, Скопје, с. 22.

²⁴⁾ Истоото, 24.

²⁵⁾ Истоото, 30.

тоа како дојде до Манифестот на Главниот штаб, и на што резултираше, покрај другото, се истакнува: „Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија е резултат на неравна и крвава трогодишна борба, која ја води македонскиот народ против фашиските окупатори и настојување на половин-вековната борба за слобода и равноправност. Наставуејќи ги славните традиции на Илинденското востание и Крушевската република, он ги надминуе по своето значење манифестите од тоа време . . .“²⁶⁾

Во цитираниот број на весникот, во статијата под наслов: „Куклите на германо-бугарските окупатори“, Нарноослободителната војска се прикажува како реализатор на делото на Крушевската република: „Народноослободителната војска, која за време од две и пол години покажа чудо во борбата против крвавите германо-талијански и бугарските фашисти. Она ги распламти сите борчески страсти на Крушевската република и исписа нови страници на македонската историја.“²⁷⁾ Во продолжение на написот, се додава: „Денеска са создадени сите условија да ги оствариме идеалите на Илинденската Крушевска република, ако тргнеме по патот на поробените народи од Европа . . .“²⁸⁾

Во статијата под наслов: „Пред свикувањето на народното собрание“ објавена во весникот „Илинденски пат“ бр. 4, од април 1944 година (се однесува за Првото заседание на АСНОМ) и притоа се дава краток историјат на македонското револуционерно движење, за Илинден и Крушевската република меѓу другото се истакнува: „Започнува една славна епопеја на борби, во кои Илинденското востание и Крушевската република го манифестираат пред очите на цел свет новиот општонароден и демократско-прогресивен карактер.“²⁹⁾ Во продолжение на написот Народноослободителната борба на македонскиот народ се прикажува како продолжение на Илинденското востание и Крушевската република и притоа се додава: „Почнува нова епопеја од борби кои исфрлуваат во првите редови нови борци. Борбата зеде нови форми, но во основата таја си остана тесно поврзана со принципите на Илинденското востание и Крушевската република и се јави како нивно продолжување.“³⁰⁾ Понатаму, зборувајќи за основните принципи на Народноослободителната борба, се вели дека тие во основата не се разликуваат од принципите на Илинденското востание и Крушевската република: „Македонскиот народ разбра оти за да се спечели

²⁶⁾ Истото, 54.

²⁷⁾ Истото, 62.

²⁸⁾ Истото, 65.

²⁹⁾ Истото, кн. 1, с. 108.

³⁰⁾ Истото, 105.

слободата има само еден пат: БОРБА! Во условијата на крвавата фашиска окупација, борбата може да има само една форма: ОПШТО ОРУЖЕНО НАРОДНО ВОСТАНИЕ.

Најпосле, во условијата на општата световна војна, кога на дневен ред идат сите национални, политички и социјални прашања, македонскиот народ го виде ПРЕЛОМНИОТ МОМЕНТ за остварување на својата национална слобода. „Сега или никогаш“, така се поставува прашањето за неговата национална слобода и равноправност.

Това беа основните принципи на народната борба. Нивната правилност го обедини целиот македонски народ. Нивната револуционерна конструктивност ги воодушеви широките народни маси за борба против фашискиот окупатор и за изградба на нова федеративна, демократска и равноправна Југославија. Тие принципи беа усвоени од целиот народ и тие станаја негово крвно дело.

Овие принципи, во основата, не се разликуваја од принципите на Илинденското востание и Крушевската република. Тие не се разликуваја ни од начелата на борбите против великокрпската хегемонија. Тие беа само конкретизирани во новите условија. На тие принципи започна светата, дотогај по својте размери невидена борба за ослободување на македонскиот народ.³¹⁾

Бригадните весници, како што напоменаваме и погоре, во разните написи на разни начини ја споменуваат Крушевската република и Илинденското востание. Така, на пример, весникот „Братство“ орган на I-та македонско-косовска ударна бригада, бр. 2, 3 и 4 од 1 април 1944 година, во статијата под наслов „Слободна Македонија во демократска и федеративна Југославија“, зборувајќи за потпретседателот на АВНОЈ, Димитар Влахов, го претставува како личност во која се олицетворени идеалите на Крушевската република: „Македонскиот народ, се вели меѓу другото во написот и продолжува, кој от началото се бори во оваја света борба заедно со својте браќа Југословенски народи, го нашол својот пат и единен пат који ќе му ги донесе националните права и слобода. Како учесник во народно-ослободителната борба он има право да се користи со нејзините резултати, со одлуките на Антифашистичкото веќе који му сигурно гарантуват да веќе никој не може и не ќе може да му ги земе крваво стечените плодови као што това било во миналото. Они му гарантуват да ќе се истерат окупаторите од неговата земја као и да немаат да се поврати големосрпската тиранија со својте експлоататорски клики. Присуствијето на неговиот најголем син, илинденецот Димитар Влахов, као потпретседник на Антифашистичкото Веќе на Југославија е симболично и од големо значење. Во него са оли-

³¹⁾ Истоото, 106/7.

цетворени идеалите за Крушевската Република, идеалите за братството, единството и равноправијето помеѓу народите. Тоа е гаранција да после истерувањето на окупаторите, тој си го уредује слободно својо живот и изградује својата светла иднина.³²⁾

Во „Народна борба“ весник на II-рата Македонска Народноослободителна бригада, бр. 5—6 од април—мај 1944 год., во статијата под наслов: „II-ра Македонска ударна бригада — на готовс“, се повикуваат бригадирите преку борба да го развееат знамето на Крушевската република, за остварување на вековниот идеал — здобивањето на слободата на Македонија. Во написот меѓу другото се вели: „II-ра Македонска ударна бригада, — на готовс! Гоцевиот дух не вика на свршување на неговото велико дело. За да го оствариме сонот на Илинденците, за да го развиеме на цела Македонија знамето на Крушевската република, за да ги искршиме сите непријатели на нашиот народ, за да ја изградиме слободна Македонија во слободна демократска федеративна Југославија — напред, куршум во фашистите.“³³⁾

Во „Народен војник“, орган на I-та македонска народноослободителна ударна бригада, бр. 1, г. I, од Јуни 1944 година, во написот под наслов: „Ролата на народноослободителните комитети во народноослободителната борба на Македонија“, Народноослободителните комитети како органи на народната власт се споменуваат, како реализирањето на идеалите на Илинденското востание и Крушевската република: После капитулацијата на фашиска Италија, НОВ и ПО на Македонија, заедно со албанските партизански одреди, ослободија една значителна територија, градојте Кичево и Дебар и околијите Дебарца и Малесија, каде се појавија јавно и легално НОК-ти како органи на народната власт. Четириесет и една година после Илинденското востание и Крушевската република, македонскиот народ и останалите народности от тије краишта со радост си го уредија својот живот. На таја ослободена територија под заштита на оружјето населенијето Македонци, Албанци, Власи и Турци, со најслободни избори во својата историја без цандарскиот терор и корупција си ги бараја својте преставители, НОК-ти селски, градски и околијски, органи на новата власт“.³⁴⁾

Во цитираниот весник, бр. 2—3 од јули—август 1944 година, во статијата под наслов: „Нашата бригада и братството со албанскиот народ“, како врв на слободарските стремежи се истакнува фактот дека во слободното Кичево, 1943, покрај знамето на Крушевската република, се вееше и знамето на Скендербег, притоа се вели: „Нашата бригада (се однесува за

³²⁾ Исто, кн. 2, с. 147.

³³⁾ Исто, 152.

³⁴⁾ Исто, 172.

I-та македонска НОУ бригада — б. м.) изникна од Кичевско-дебарскиот батаљон. Лани, тие наши борци рамо до рамо со најарните синој на албанскиот народ кршејќи ја вековната национална и верска омраза, ги удрија првите темели на вистинското братство меѓу нашите два народа. Во слободното Кичево, покрај славното знаме на Крушевската република, цели 23 дена гордо се вејеше знамето на Скендербег. Народот, осетуејќи да се ништат ропските прегради који до вчера праеја разлика меѓу Македонец и Албанец, меѓу рисјани и муслимани, беше зафатен од едно неисказано воодушевление. При влегањето на нашите снаги в град, целиот народ беше излезен на 5 километри пред Кичево и фрлајќи цвеќиња и пеејќи борбени македонски и албански песни, тие дочека нашите борци. Тие историјски моменти ќе останат за секогаш длабоко врзани во срцата на сите чесни Македонци и Албанци.“³⁵⁾

„Оган“ весник на III-тата македонска НО ударна бригада број 6 и 7 од август—септември 1944 година, во статијата под наслов: „Така постапи фашизмот“, Крушевската република се преставува, како звезда водилка: „Зар ние смееме да го загасиме светлото, патоводната звезда на Крушевската народна република? Не! Ние не само што не го загасивме, ами уште посилено го распаливме и сега това ги осветлува и загрева најскриените катчиња на македонската душа. Това е дело на македонската младина која сее врли со целиот свој жар во борба против мрските фашисти гадови, кои ни нанесоа толку голема увреда. Ние, младината, се врлифме во борба да си го извојуваме своето право и правото на нашиот народ, заедно со сите прогресивни младинци од Југославија и целиот свет. Гледајќи да не постигна ништо, окупаторот се врли на нас со огин и меч, за да не уништи, оти ние му пречевме на неговите интереси. Но и това не му донесе резултат. Борбата си го зеде својот ток.“³⁶⁾

Во статијата: „Македонската младина до денешната борба“, печатена во весникот „Удар“ орган на VII-мата ударна бригада, бр. 1 од октомври 1944 година, се истакнува дека на крвта пролена за Илинден и Крушевската република се продолжуваат борбените традиции во новите услови на Втората светска војна и притоа се вели: „Омразата која до вчера беше против големо-српското ропство сега се засили уште појке против новите завојеватели. Крвта пролеана во времето на славните Илинденски деној и Крушевската република, пролеана од нашите татковци и дедовци не се заборава лесно. За това нашата омладина не му дозволи на окупаторо да ја влече за нос и да му постани покорно робие.“³⁷⁾

³⁵⁾ Истото, 204.

³⁶⁾ Истото, 281.

³⁷⁾ Истото, кн. 1, с. 375.

Во известувањето на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, бр. 1, од ноември 1943 година, во врска со повторното ослободување на Кичево, се истакнува: „Првиот слободен град во Македонија — Кичево, повторно је во рацете на нашата херојска Народнослободителна војска. Повторно во нашето Кичево се вејат славните знамиња на Крушевската република и Скендербега...“³⁸⁾

Во известувањето на Главниот штаб на НОВ и ПОМ број 4 од 20 февруари 1944 година, се зборува за присутноста на Крушевската република и слушањето на пушките на илинденците во новите услови. „Историјата на нашиот народ, се вели во известувањето, полна е со херојски борби кои ги воделе македонските синови борци за слободата, со надмоќниот непријател. Сеуште се слушат одсивот на пушките, кои во славните денови на Крушевската република, под легендарните команданти Карев, Питу Гули и Алабакот, грмеја низ Македонија“.³⁹⁾

*
* *

Од расположливите документи се гледа дека во потрагата за искажувањето на големината на Крушевската република, авторите на разните материјали и написи секогаш изнаоѓаат најодбрани термини и притоа честопати ги употребуваат следните: Славна Крушевска република; Прва република на Балканот; Венец на борбата на македонскиот народ; Прво народно републиканско управление на Балканот; Прва македонска република; Круна на Илинденското востание и многу други.

Основна и заедничка пак карактеристика, во сите написи каде што се споменува Крушевската република, во документацијата на НОБ во Македонија, е таа што преку потсетувањето на славното историско минато и на светлите датуми од историјата на македонскиот народ и народностите што живеат во неа, се мобилизираа масите без разлика на национална припадност и вера во борбата за конечно ослободување на Македонија, македонскиот народ и народностите.

Интересно е да се напомене дека низ целата документација, братството и единството се истакнува како основен услов за успешно завршување на војната, односно онака како што тоа беше прокламирано во Манифестот на Крушевската република, онака како што се укажува и низ документите на КПЈ.

Постојењето на Крушевската република ги инспирира масите и младата македонска војска до крај да истраат во започна-

³⁸⁾ Истото, 274.

³⁹⁾ Истото, 296.

тата борба под раководство на Комунистичката партија на Југославија и не само да ги постигнат туку и да ги надминат стремежите на Илинден и како што го реализира тоа во заедничката борба со другите народи и народности на Југославија во рамките на Нова и демократска федеративна Југославија.

Од друга страна тоа само посебе зборува за фактот, колку било силно присуството на националниот момент, покрај класниот, во текот на Народноослободителната војна и Народната револуција во Македонија, 1941—1945 година.